

Yksi päivä, kaksi kokijaa

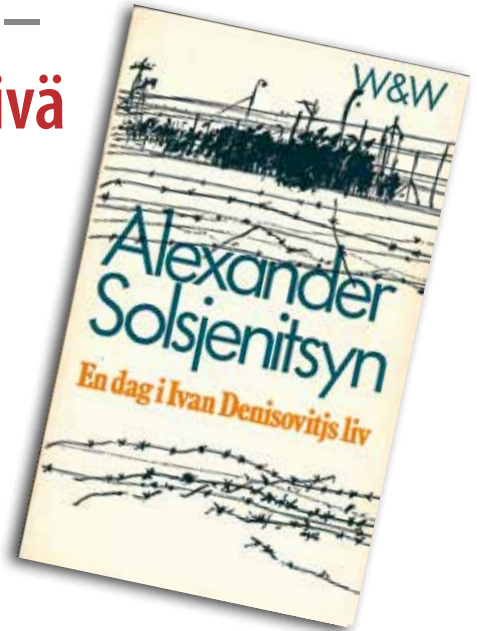
Aleksander Solženitsyn – Ivan Denisovitšin päivä

Krister Höckerstedt

Valmistuin lääkäriksi 1970 Helsingin yliopistosta. Samana vuonna luin kirjan nimeltä *En dag i Ivan Denisovitjs liv*, jonka oli kirjoittanut neuvostoliittolainen kirjailija Aleksander Solženitsyn kahdeksan vuotta aikaisemmin. Teoksen lukeminen oli minulle hämmästyttävä ja valtava kokemus, etenkin tuohon aikaan – miksi?

Vuonna 1970 Solženitsynille myönnettiin Nobelin kirjallisuuspalkinto. Hänen kirjansa *Ivan Denisovitšin päivä* käännettiin samana vuonna suomeksi. Vaikka kirjasta oli aikaisemmin julkaistu pitkiä otteita Suomen Kuvalehdessä, sitä ei kuitenkaan tuolloin saatu julkaista maassamme. Yleinen käsitys oli, että kielto tuli maamme korkeimmalta johdolta – tieto osoittautui myöhemmin oikeaksi. Koska Suomesta kirjaa ei ollut tuolloin saatavilla, hankin sen välittömästi Ruotsista. Luin sen siis ruotsinkielisenä käännöksenä (*En dag i Ivan Denisovitjs liv*, Wahlström & Widstrand 1970). Teos käsitti vain 131 sivua. Siinä ei ollut alaotsikoita, välikappaleita, viitteitä eikä listaa kirjallisuudesta.

Kirjailija kuvaa päähenkilön S-854 elämää yhden päivän ajan aamuhätyksestä kello viidestä aina iltahuutoon kello 21:een asti. Tapahtumapaikkana on vankileirin prikaati 104, parakki 9. Kyseinen mieshenkilö on nelissäkymmenissä ja moneen muuhun kohtalontoveriinsa nähden hyvässä kunnossa, koska voimia on tallella ja vain puolet hampaista on irronnut.

Leiriä kutsutaan virallisesti työleiriksi. Vankien tuomiot ovat alkuun olleet kymmenen vuoden pituisia, mutta vuoden 1949 jälkeen kaikki tuomitut määrätään 25 vuoden pituiseen leiripalveluun. Päähenkilön vangitsemisen syy jää hiukan epäselväksi. Alkuvuosina ihmisiä oli komennettu leiriin, koska he olivat esimerkiksi kuuluneet väärään poliittiseen puolueeseen. Toinen tavallinen syy oli, että henkilö oli sodan aikana antautunut elävänä vihollisen vangiksi. Tavallista oli myös, että naapuri tai työkaveri kavalsi henkilön viranomaisille jostain tekaistusta asiasta. Kavaltaja saattoi päättäjiltä saada palkkioksi lupauksen, ettei itse joudu leirille – ainakaan lähiaikoina.

Leirin tarkkaa sijaintia kirjassa ei mainita, mutta se kuului GULAGin vankileirien saaristoon taigalla. Leirin asukkaina on tuhansia vankeja, joita vartioi suuri määrä vartijoita. Leirillä ei voi luottaa kenenkään, valehtelemalla vanki pärjäsi parhaiten. Talvi Neuvostoliiton taigalla on hyytävän kylmä, ja vangit komen-

2497

netaan ulkotöihin joka päivä. Työssä saa takin alla olla vain yhdet alusvaatteet. Omien vaatteiden käyttö on kiellettyä. Kaikki palelevat, sekä ulkona että sisällä parakeissa. Leiriläisiä on tuhansia. Esimiehet ja vartijat pitävät yllä sotilaallista kuria. Ulkona olevaa rakennustyömaata kutsutaan voimalaitokseksi. Sitä rakennetaan joka päivä itse valmistetuilla työkaluilla, ja jokaisella vangilla on määrätty tehtävä rakennuksessa. Parhaat työkalut saadaan varastamalla. Päähenkilö nro S-854 muuraa tuon yhden päivän aikana jotain seinää. Tiedossa ei ole, jatkuisiko sama työ seuraavana päivänä, puolen vuoden kuluttua tai ylipäätään koskaan. Työmäärän suorittaminen on ratkaisevaa, ei työn järjestyminen tai sen tulos. Kun laaditut työsuunnitelmat on toteutettu, ne voidaan kirjata suoritetuiksi raporttiin leirin päällikölle, ja kaikki ovat tyytyväisiä.

Mikäli vangin työ ei suju, hän saattaa joutua suljetuksi eristyskoppiin. Toinen syy joutua sinne on syyte vakoilusta. Joka prikaatista pitää aina tarvittaessa löytyä viisi vakoilijaa. Ei niitä kuuleman mukaan ole, mutta tuo määrä on kuitenkin ilmoitettava prikaatin johtajalle. Näin kuri leirissä säilyy. Kymmentä päivää koppissa ei kukaan kestä, ja kuollut asukki tekee tilaa seuraavalle. Leirin kaikkein ankarin kiello koskee vierailemista toisessa parakissa. Virallisesti sellaista ei tapahdu, mutta käytännössä sitä ei voida estää. Vanki saa kirjoittaa kaksi kirjettä vuodessa leirin ulkopuolella asuvalle henkilölle, joskaan mitään takeita kirjeen perillemenosta ei ole.

Jokainen leiriläisen kärsii jatkuvasti raastavasta nälästä. Päivästä toiseen tarjotaan samanlaista ruokaa, leipää 200 g ja kulhollinen keittoa. Keitto on aina vetistä, mautonta ja kylmää. Siinä väitetään olevan viljaa, mutta kukaan vangeista ei sellaista ole maistanut. Kalakeitossa ei koskaan ole kalaa, parhaassa tapauksessa kuitenkin pieniä kalanruodon palasia. Tällaiset sattumat ahmitaan erikoisherikuna viimeistä sirua myöten. Ylimääräisen leipäpalan varastaminen tai saaminen vaihtokaupassa kaverilta saa aikaan valtavan hyvinolon tunteen ja toiveen huomisesta, koska se lisää mahdollisuutta jäädä eloon. Päähenkilö ei ole sairastunut eikä ole joutunut koppiin. Koko

päivä on sisältänyt monta hyvää tapahtumaa ja nukkumaan mennessä hän kokee sen olleen jopa onnistunut.

Olen referoinut valikoiden kirjan sisältöä mahdollisimman tarkasti. Voisi olettaa, että kirja on syvästi mollisävyinen ja surullinen. Etenkin kun tekstin päähenkilö on ilmeisesti Solženitsyn itse. Hän oli nimittäin vangittuna tällaisilla työleireillä Neuvostoliitossa yhteensä 3 653 päivää 1940- ja 1950-luvulla. Mutta näin ei ole – kirjan päähenkilö keskittyy kaikin tavoin elämään GULAGissa vielä yhden päivän, koska jokainen eletty päivä antaa toivoa pääsystä pois, ehkä jopa vapauteen. Solženitsyn ei saanut koko vankila-aikanaan kirjoittaa mitään. Hän oppi kuitenkin menetelmän muistaa kokemansa yksityiskohtia myöten ja vapauteen päästyään pystyi tarkasti kirjoittamaan tekstiä ulkomuistista, kaiken kaikkiaan sitä syntyi 12 000 riviä.

Kirjassa kuvataan vankileirin elämää erittäin yksityiskohtaisesti ja taitavasti. On käsittelemätöntä, miten vankileirin päivä esitetään optimistisesti ja jopa lämmöllä, aivan kuin kyseessä olisi vain yksi tavallinen tarina muiden joukossa. Halutessaan lukija voi kuitenkin löytää runsaasti viitteitä neuvostokansalaisten jokapäiväiseen elämään tuona aikana. On luultavaa, että tekstin auki kirjoittaminen 1950-luvulla heti vapautumisen jälkeen johtanut kirjailijan uudelleen vangitsemiseen. Jo aikaisemmin lukemani Solženitsynin kirja, Syöpösasto, oli osoittautunut parodiaksi itäisen naapurimaamme syöpäpotilaiden hoidosta. Ajattelevalle lukijalle ei jäänyt epäselväksi, mikä oli parodian kohde.

Vuonna 1970 Suomessa elettiin sotien jälkeistä aikaa. Vaikka neljännes vuosisataa oli kulunut taistelujen päättymisestä, maamme joutui edelleen huomioimaan tuolloin voimassa olleen YYA-sopimuksen nojalla itänaapurinsa mielipiteen toiminnoista maassamme. Tämä korostui etenkin politiikassa, jossa maan hallitus presidentti Urho Kekkosen johdolla joutui tarkasti harkitsemaan kaikki sisä- ja ulkopoliittiset askeleensa. Neuvostoliittoa myötäilevät piirit olivat voimissaan.

Itä-Euroopan maat kuuluivat tuolloin tiukasti Neuvostoliiton intressipiiriin. Vuonna

1968 Tšekkoslovakia yritti irtaantua sen vallasta, mutta Moskovasta lähetetyt panssarivaunut taltuttivat yritykset.

Entä mitä tapahtui Suomessa vuonna 1970? Eräät intellektuelleiksi itseään kutsuneet opiskelijaryhmät kopioivat menoa maailmalta. Ihannoitiin Neuvostoliiton perustajan Leninin teesejä ja hänen seuraajansa Stalinin oppeja. Vannottiin Kiinan johtajan Maon pienen punaisen kirjan nimeen ja ihailtiin Kuuban presidenttiä Fidel Castroa. Mainitussa kolmessa maassa ylistettiin virallisesti demokratiaa mutta perimmältään kyse oli tiukasti suljetuista diktatuureista. Myöhemmin on selvinnyt, että näissä maissa likvidoitiin kymmeniä miljoonia ihmisiä johtajiensa määräyksestä.

Miksi tämä kirja teki minuun niin suuren vaikutuksen? Kylmän sodan aikana Suomen poliittinen johto joutui hyvin pitkälle ottamaan huomioon suuren itänaapurinsa valtaapitävien mielipiteitä, sen ymmärsin. Sitä taas en ymmärtänyt, että huomattava osa maamme nuorista ja aikuisista kriitikittömästi ylisti kaikkea, mitä noissa diktatuureissa tehtiin – ja vielä demokratian nimissä. Sitten tulee tämä Neuvostoliiton oma kirjailija Solženitsyn, joka kirjoittaa harvinaisen selkeästi, mitä itse asiassa hänen kotimaassaan oli viime vuosikymmeninä tapahtunut ja edelleen tapahtui. Henkensäkin uhalla.

Kuten alussa tuli jo esiin, Solženitsynille myönnettiin laajan kirjallisen tuotantonsa ansiosta Nobelin palkinto. Neuvostoliiton johto kielsi häntä matkustamasta Tukholmaan vastaanottamaan sitä. Tätä päätöstä pidettiin monessa Suomen lehdessä oikeana sillä perusteella, että Pravdan mukaan neuvostokansalaiset olivat hallituksensa päätöstä tukeneet. Luettuani teoksen ”En dag i Ivan Denisovitjs liv” olin ja olen edelleenkin sitä mieltä, että tämä pieni kirja olisi yksistään ollut Nobelin palkinnon arvoinen. ■

KRISTER HÖCKERSTEDT, professori
Espoo

Martti Kekomäki

On sanottu, että luettu teksti vaikuttaa meihin voimakkaimmin nuoruudessamme. Se pakottaa ajattelemaan, samaistumaan, pohtimaan yksityiskohtia, ymmärtämään kokonaisuutta – ja muistamaan luetun. Unohtumaton kirjani Ivan Denisovitšin päivä ei ollut sitä lukiessani vielä edes kirja vaan viikkolehden jatkokertomus. Teksti ei ollut löytänyt tästä maasta kustantajaa. Kertomus keskittyy kuvaamaan yhden ihmisen yhtä päivää. Tuona pakkaspäivänä aurinkokaan ei noussut paljon taivaanranta korkeammalle, mutta sen arktinen valo riitti häikäisemään pakkotyöläisen ja kertojan Ivan Denisovitš Šuhovin silmät.

Kertomus teki minuun kaiketi lähtemättömän vaikutuksen, koska jo vuotta myöhemmin löysin itseni leiriltä Neuvostoliitosta, tundran reunalta. Minullakin oli oma numero, 14715, minullakin oli ”proopuska” eli litšnoje udostoverenije, minullakin oli vahti, tovarištš major Mamedaržajev, ja hänellä pataljoonan verran poikia kovat AK-47:n piipussa. Oli Mosse Scandinavialla ajeleva poliitrukki Lokka, oli portit, puomit ja paljon piikkilankaa. Minäkin katselin keskipäivän sarastusta eteläisellä taivaanrannalla, josta aurinko ei jaksanut nousta edes horisonttiin. Minäkin näin työvuorojen vaihtuvan kolmasti päivässä – pitkät

2499

HS 14.9.1963

rivit hämärässä kulkevia miehiä, ja kuulin heidän askeltensa äänen pakkaslumella: tap, tap, nars, nars. Näin miten hitsipillistä valo läikkyi rasvan tahrimesta ikkunasta likaiselle lumelle. Ja myös minä tunsin pakkasen salpaavan hengitykseni.

Alexander Solženitsynin teksti oli heittänyt minut kahdeksi kesäksi ja muutamaksi talvi- viikoksi leiriin, jättäjäistyömaan sijaislääkäriksi, suvella hytysarmeijoiden syötiksi, talvella kaamoksen vangiksi. Ja koska rakennettiin viikon seitsemän päivää vuorokauden ympäri, niin myös päivystettiin. Ja koko ajan takarivossa tarkka taju siitä, että lähimpään sairaalaan oli liki kymmenen tuntia kuoppaista soratietä. Ei sinne voitu lähettää ketään työssä tai tappelussa loukkaantunutta tai akuutisti sairastunutta. Eikä lähetetty, ei koskaan. Minun ei kuitenkaan tarvinnut katkea leipää patjaani, tungeksia ruokajonossa, nukkua riepukasassa eikä piilotella sahanterää takkini vuorissa. Olin töissä, en pakkotyössä.

Tasan puoli vuosisataa myöhemmin muistin toki tarinan pääpiirteissään, olinhan pitänyt sitä unohtumattomana. Silti minun oli kysyttävä, mikä tuossa tarinassa teki sen niin muistamisen arvoiseksi. Jotta en kuvittelisi ihan kummia lukemastani, luin kirjan uudelleen. Uusi lukukerta ei vienyt minua fyysisesti enää mihinkään vaan alkoi avata kirjan perusajatusta. Olin kiinnittänyt liaksi huomiota olosuhteisiin, varsinainen viesti oli mennyt nuorelta mieheltä ohi.

Solženitsyn kertoo ihmisestä ja hänen lajitovereistaan jossain Siperian vankileirillä. Vankileiri antaa vain karut puitteet kärsivälle ja kanssakärsijöille, koko tekstin pääpaino on ihmisessä ja ihmisen käyttäytymisessä. – Mikä jää jäljelle, kun sinulta otetaan näennäisesti kaikki pois? Merkillisen paljon: ihmisten keskinäiset suhteet, tunteiden liki täysi kirjo, turvallisuushakuisuus, ravinnon tärkeys, usko, levon arvostaminen, tulevaisuuden suunnitelmien rakentelu ja, ihme kyllä, jopa itsensä toteuttamisen ilo. Inhimillisen tarvehierarkian jokaiselle portaalle on sisältöä noissakin olosuhteissa.

Toinenkin kirja oli mielessäni unohtumattominta valitessani. Tuo kirja oli Victor Franklin Ihmisyyden rajalla, kuvaus 20. vuosisadan toisen diktatuurivaltion leirikulttuurista. Sen mieleenpainuva sanoma on liki identtinen Denisovitšin kanssa: viimeinen vapaus, jota ei kukaan eikä mikään voi ihmiseltä viedä, on hänen vapautensa suhtautua omaan osaansa omalla tavallaan.

Kaikkien meidän poloisten päivittäiset pulmat ulottuvat tavallaan nolasta sataan. Niiden kanssa me eleemme oman aikamme, kuten parhaiten taidamme. Toivon menettäminen on aina kohtalokasta aivan siitä riippumatta, missä satumme elämään. Toivo on koko elämänhallinnan ytimessä. Elämänhallinnan tunne määrää myös ratkaisevalta osin subjektiivisen hyvinvointikokemuksemme eli terveytemme.

”Šuhov nukahti, täysin tyytyväisenä. Päivän kuluessa häntä oli tänään tuurannut monessa asiassa: karsseriin ei oltu pistetty, joukkuetta ei oltu ajettu kulttuurikeskuksen työmaalle, päiväruokailussa hän oli pinnannut puuron, esimies oli täyttänyt prosentit hyvin, seinää Šuhov oli muurannut ilokseen, tarkastuksessa ei ollut kärynnyt sahanterästä, illalla oli tienannut Tsezarilta ja tupakkia oli ostanut. – Päivä oli mennyt, ei mitenkään synkkä päivä, melkein onnellinen”.

Kävin leirini alueella lähes viisikymmentä vuotta myöhemmin: lautarakenteinen sairaalaparakkini oli paikoillaan, vähän kauhtunut

ja kallellaan tosin sekä vaivaiskoivuviidakon saartama. Tuntui mahdottomalta kuvitella, että tuomiosunnuntaina 1964 olin leikannut tässä rakennuksessa suomalaisen lapsen akuuttia vatsaa, seurannut nuoren neuvostorakentajan elämän sammumista (dissectio et ruptura aortae luetica) ja johtanut työmaan mieskuoron Hoosianna-hymnin harjoituksia läheisessä peruskouluparakissa. Neuvostovaltio yritti juuria alueeltaan kaikkea uskontoa, leniniläisittäin ilmaistuna kansalle tarjottua oopiumia, tuona pyhänä kaikkien jalkaväkiaseiden paukkeen voimalla: ”Kiitetty olkoon hän – (pa-pa-pa-pa-pa) – Herran nimeen (pum-pum).”

MARTTI KEKOMÄKI, professori
Helsinki

Entisessä leikkaussalissa sijaisi nyt ortodoksinen kappeli, munalukolla suljettu. Potilashuoneiden tilalla oli apteekki, täynnä iäkkäitä ihmisiä. Tunnistettuaan minut samainen Lokka esitteli rakennusleirin lääkärin hiljaisille venäläisille vanhuksille. He tekivät tunte mattomalle tietä ja toivottivat herra lääkärille Jumalan siunausta. – Ostin aspiriinia, yhdyin toivotuksiin, kiitin ja poistuin.

Unohtumattomat päivät eivät ilmeisesti unohdu. Ja unohtumattomat kirjat kannattaa lukea uudelleen. ■